

dayanıyordu. Reşid Rızâ'nın bu yönelişinin diğer bir yansıması da Abdüh'un ardından tasavvufa karşı daha sert bir tavır alması şeklinde olmuştur. Reşid Rızâ, tasavvufun da fıkıh ve kelâm gibi İslâmî esaslara dayandığını kabul etmekle birlikte vahdet-i vücûd, dinin temel ilkeleriyle bağdaşmadığını düşündüğü bazı te'viller ve dinin zâhiriyle uzlaştırılmasını imkânsız gördüğü bazı konularda bile mürşide kayıtsız şartsız itaat gibi hususların tasavvufa eski din ve düşüncelerden geçtiği kanaatindeydi.

BİBLİYOGRAFYA :

Charles C. Adams, *Islam and Modernism in Egypt*, New York 1968, s. 177-204; M. Sâlih el-Merrâküşî, *Tefkiru Muhammed Reşid Rızâ*, [baskı yeri yok] 1985 (ed-Dârü't-Tûnisîyye), s. 57-76; Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî, *el-Menâr ve'l-Yemen*, Dimaşk 1408/1987, s. 13-22; Cevdet Ahmed Cevdet, *Mecelletü'l-Menâr ve eserü'hâ fi kazâya'l-fikri'l-İslâmî* (doktora tezi, 1987), Câmîatü'l-Ezher, Külliyyetü'l-lugatî'l-Arabiyye; Ahmed Fehd Berekât eş-Şevâbike, *Muhammed Reşid Rızâ*, Amman 1409/1989; Muhammed Harb, *es-Sultân 'Abdülhamîd eş-şânî*, Dimaşk 1990, s. 261-264; M. Recâî Reyfân, "Reşid Rızâ ve Mecelletü'l-Menâr mâ beyne 1898-1919", *el-Hayâtü'l-fikriyye fi'l-vilâyâtü'l-Arabiyye eşnâ'e'l-ahdi'l-Osmânî* (nşr. Abdülcelîl et-Temîmî), Zağvân 1990, s. 231-263; J. Bluhm-Warn, "al-Manar and Ahmad Soorkattie", *Islam: Essays on Scripture, Thought and Society* (nşr. P. G. Riddel – T. Street), Leiden 1997, s. 295-308; E. Sirriyeh, *Sufis and Anti-Sufis*, Surrey 1999, s. 98-102; İbrâhim Ahmed el-Adevî, *Reşid Rızâ el-imâm el-mücâhid*, Kahire, ts. (el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-âmme); Hayreddin Karaman, *Gerçek İslâm'da Birlik*, İstanbul, ts. (Nesil Yayınları), s. 115-167; J. Jomier, "al-Manâr", *El²* (İng.), VI, 360-361.

MUHAMMED HARB

MENÂRÜ'L-ENVÂR

(منار الأنوار)

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin
(ö. 710/1310)

fıkıh usulüne dair eseri.

Gerek sistematik gerekse içerik bakımından küçük bazı takdim ve tehirler dışında, fukaha metoduyla yazılmış en önemli Hanefî usul kitaplarından biri olan Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüşûl*'ünden ihtisar edilmiştir. Fasil ve bab sistemine göre yazılan eserde bütün alt başlıklar, tertip ve tasnifler de yine Pezdevî'ye aittir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menâr*'ını meşhur kılan husus ise bütün fıkıh usulü konularını özet halinde veren kullanışlı bir metin olmasıdır. Usul konusunda Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşler "sahih", "muhtâr" ve "cumhura göre" gibi ifa-

delerle belirtilmiş, ihtilâf durumunda Ebü Hanife'den rivayet edilen görüşler zikredilerek bunlardan sahih olanlarına ayrıca işaret edilmiştir. Farklı görüş sahiplerinin isimlerinin belirtilmediği eserde sadece Ebü Hanife ve Ebü'l-Hasan el-Kerhî'nin adlarına rastlanmaktadır. Asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Menârü'l-envâr* (Delhi 1287; Bulak 1298; İstanbul 1315, 1326; Agra 1319-1320) üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar ve tercüme olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.

Şerhleri. 1. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr* (I-II, Bulak 1316; I-II, Beyrut 1406/1986, Molla Civen'in *Nûrü'l-envâr* adlı şerhiyle birlikte). 2. Alâeddin el-Haskefî, *İfâdatü'l-envâr 'alâ uşûli'l-Menâr* (I-II, İstanbul 1300; I-II, baskı yeri yok, 1992). İbn Âbidîn, bu şerh üzerine *Nesemâtü'l-esâr 'alâ İfâdatü'l-envâr* adıyla bir hâşiye yazmıştır (İstanbul 1300; Kahire 1328). 3. Zeynüddin İbn Nuceym, *Fethu'l-gaffâr* (I-II, Kahire 1936). *Ta'liku'l-envâr 'alâ uşûli'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 329; Cârullah Efendi, nr. 536; Hamidiye, nr. 430) ve *Mişkâtü'l-envâr fi Uşûli'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 368, Şehid Ali Paşa, nr. 654; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1352) adıyla da anılmaktadır. İbn Nuceym'in bu şerhi üzerine Abdurrahman el-Bahrâvî'nin bir hâşiyesi bulunmaktadır (I-II, Kahire 1936). 4. Molla Civen, *Nûrü'l-envâr* (I-II, Beyrut 1406/1986). Eser üzerine Muhammed Abdülhalîm el-Leknevî *Kamerü'l-akmâr 'alâ Nûri'l-envâr* ismiyle bir hâşiye yazmıştır (Leknev 1877; I-II, Bulak 1316; I-II, Beyrut 1415/1995). 5. Zeynüddin Abdurrahman b. Ebü Bekir (İbnü'l-Aynî), *Şerhu'l-Menâr* (İstanbul 1292, İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr* ile birlikte). 6. İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr fi uşûli'l-fıkh* (İstanbul 1292, önceki eserle birlikte). *Menâr*'ın en yaygın şerhlerinden biri olup üzerinde çeşitli hâşiyeler yazılmıştır. Bunlar arasında Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi İbn Melek 'ale'l-Menâr*'ı (Râgıb Paşa Ktp., nr. 402, 404; Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 154, Reşid Efendi, nr. 1215, Cârullah Efendi, nr. 480), Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin *Netâ'icü'l-efkâr 'alâ Şerhi İbn Melek li'l-Menâr*'ı (İstanbul 1315, 1317) ve Râdiyyüddin İbnü'l-Hanbelî'nin *Envârü'l-halek 'alâ Şerhi'l-Menâr l'İbn Melek*'i (İstanbul 1315) anılabilir. 7. Evliyaefendîzâde Ahmed Ziyâeddin, *Hulâsatü'l-efkâr*

(İstanbul 1314). 8. Ebü'l-Fezâil Sa'deddin ed-Dihlevî, *İfâdatü'l-envâr fi idâ'eti uşûli'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 501; Ayasofya, nr. 988; Damad İbrâhim Paşa, nr. 483; Fâtih, nr. 1410, 1411). 9. Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî, *Tebşiratü'l-esrâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2190). 10. Ekmeleddin el-Bâbertî, *el-Envâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 537; Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 187; Şehid Ali Paşa, nr. 651, 652). Ebüssüüd Efendi, Bâbertî'nin bu şerhinin giriş kısmı üzerine *Hâşiye 'alâ evâ'ili Şerhi'l-Menâr* adıyla bir hâşiye yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2035, vr. 21-27). Bu hâşiye ayrıca *Şevâkıbü'l-enzâr fi evâ'ili Menâri'l-envâr* ismiyle de anılmaktadır (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 8025). 11. Cemâleddin Yûsuf b. Kûmârî Ankaravî, *İktibâsü'l-envâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 757, Fâtih, nr. 1412, 1413; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1788). 12. Kivâmüddin el-Kâkî, *Câmi'u'l-esrâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 501; Fâtih, nr. 1415-1421; Lâleli, nr. 753; Serez, nr. 541, 542). 13. Şerefeddin b. Kemal b. Hasan el-Kırîmî, *Şerhu Menâri'l-envâr* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1730; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 702). 14. Celâleddin Resûl b. Ahmed et-Tabbânî, *Şerhu Menâri'l-envâr* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 655). 15. Kara Sinan, *Şerhu Menâri'l-envâr* (Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 373). *Zeynü'l-Menâr* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 539; Manisa İl Halk Ktp., nr. 422). 16. Alâeddin Ali b. Mûsâ Koçhisârî, *el-Fevâ'idü's-şemsiyye li'l-Menâri'l-Hâfiziyye* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1398). 17. Cemâleddin Nukrekâr, *Şerhu'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 760; Yûsuf Ağa, nr. 187). 18. Mîrek el-Buhârî diye tanınan Muhammed b. Mübârek Şah, *Medârü'l-fuhûl fi şerhi Menâri'l-uşûl* (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 302). Müellif bu eserini *Dâ'iretü'l-vuşûl* adıyla ihtisar etmiştir (Kalküta 1246; Leknev 1295). 19. Muhammed Emîn b. Muhammed Üsküdârî, *Naẓratü'l-enzâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 507; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 106, 107). 20. Muhammed b. Cîrbâs b. Abdullah, *Mîrkâtü'l-efkâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 467; Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 900). 21.

Şemseddin Muhammed b. Hüseyin en-Nûşâbâdî, *Zübdetü'l-efkâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 465; Adana İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 1161). 22. Bahrülülûm el-Leknevî, *Tenvîrû'l-Menâr* (Leknev 1295). Kaynaklarda ayrıca İbnü'r-Rabve, Bedreddin el-Aynî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, Hattâb b. Ebû'l-Kâsım Karahisârî, Mevlâ Abdurrahman b. Saçlı Emîr, Bosna Kadısı Abdülhalîm b. Lutfullah er-Rûmî, Ziyâeddin Abdürrahîm b. İsâ el-Bağdâdî, Muhammed b. Mahmûd el-Hüseynî gibi âlimlerin de *Menâr*'ı şerhettikleri belirtilmektedir.

Muhtasarları. 1. Nâsirüddin İbnü'r-Rabve, *Qudsü'l-esrâr fi'htisârî'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 664; Lâleli, nr. 3658). İbnü'r-Rabve bu muhtasarını *Mekketü'l-muhtâr fi şerhi Qudsî'l-esrâr* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 764). 2. Ebû'l-İz Tâhir b. Hasan el-Halebî, *Muhtasarü'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 403; Hamidiye, nr. 617; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 525). İbn Habîb el-Halebî diye de meşhur olan müellifin bu muhtasarını Kâsım b. Kutluboğa *Şerhu Muhtasarî'l-Menâr (Hulâsatü'l-efkâr; nşr. Zühre b. Nâsirüddin, Dimaşk 1413/1993)* ve Şemseddin Sivâsî *Zübdetü'l-esrâr fi şerhi Muhtasarî'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2057; Erzincan, nr. 26/2; Fâtih, nr. 1426, 5374/3; Hamidiye, nr. 1222/2; ayrıca bk. Aksoy, s. 43-44) adıyla şerhetmiştir. 3. Nizâmeddin el-Bircendî, *Şerhu Muhtasarî'z-Zübde fi usûli'l-fıkıh* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 491; Yûsuf Ağa, nr. 186; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1335; Millî Ktp., nr. 1820). 4. Ali b. Muhammed, *Esâsü'l-usûl* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 106, 3579; Lala İsmâil, nr. 706; Şehid Ali Paşa, nr. 986). Müellif daha sonra bu muhtasarını *Şerhu Esâsî'l-usûl* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 733). 5. Hızır b. Muhammed Amâsî, *Guşûnû'l-usûl* (Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 409, 410, 1860). Müellif tarafından *Şerhu Guşûnî'l-usûl* ismiyle şerhedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 918). Bu şerh ayrıca *Tehyîcû Guşûnî'l-usûl* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 698, Yozgat, nr. 757; Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 409/1). 6. Hasan Kâfî Akhisârî, *Semti'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1851/1; İÜ Ktp., AY, nr. 5317). Müellif bu eserini *Şerhu Semti'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-usûl* adıyla şerhet-

miştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 466, 3610; Şehid Ali Paşa, nr. 640; Yazma Bağışlar, nr. 1575). 7. Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne, *Tenvîrû'l-Menâr*. Müellif tarafından *Nihâyetü'n-nihâye* adlı *el-Hidâye* şerhinin baş tarafına konmuştur (*DİA*, XXI, 221).

Manzum Hale Getirilmiş Şekilleri. 1. Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî, *Manzûmetü'l-kevâkib* (Kahire 1317). Müellif bu eserini daha sonra *İrşâdü't-tâlib ilâ Manzûmeti'l-kevâkib* adıyla şerhetmiştir (Bulak 1322-1324; *el-Fevâ'idü's-semiyye* ile birlikte, I-II, Bulak 1327). 2. Tâhâ b. Ahmed el-Kürânî, *Şerhu Muhtasarî'l-Menâr fi usûli'l-fıkıh* (İstanbul 1316; nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Kahire 1408/1988). Müellif önce *el-Menâr*'ı 177 beyitte manzum hale getirmiş, ardından veciz bir şekilde şerhetmiştir. 3. İbnü'l-Fasîh, *Naẓmü Menârî'l-envâr* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 163). 4. Abdülatîf b. Bahâeddin el-Bahâî eş-Şâmî, *Kurretü 'ayni't-tâlib* (İÜ Ktp., AY, nr. 1045). Eser *Şerhu Naẓmî'l-Menâr* adıyla da anılmakta olup müellif *Menâr*'ı nazma çektikten sonra şerhetmiştir.

Türkçe Tercümeleri. 1. Mehmed Emin Konevî, *Muhtasar Menar Tercümesi* (İstanbul 1298, 1300). 2. İsâ b. Mahmûd, *el-Menâr*'ın bir kısmını *Usûl-i Fıkıhtan Rûkn-i Sâni* adıyla şerhetmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 2176). 3. Hekimbaşızâde Mehmed Sâdık, *Tercüme-i Menâr* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 807; Fâtih, nr. 1425; İbrâhim Efendi, nr. 880). 4. Ömer el-Halvetî Manisavî, *Menâr'ın Manzum Tercümesi* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 784).

BİBLİYOGRAFYA :

Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl* (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I-IV, tür.yer.; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Şerhu Hâfıziddin en-Neseî li-Kitâbi'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb* (nşr. Salim Ögüt), [baskı yeri ve tarihi yok], neşredenin girişi, s. 40-41; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1824-1827; Brockelmann, *GAL*, II, 250-251; *Suppl.*, II, 263-264, 773; *İzâhu'l-meknûn*, II, 554; Abdüvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi: İlmi usûli'l-fıkıh* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1973, tercüme edenin girişi, s. 121-129; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir* (doktora tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-44; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 72, 134, 135, 148.

FERHAT KOCA

MENÂSİB-İ SİTTE

(bk. MANSİB).

MENÂSİK

(المناسك)

Hac ve umre sırasında yerine getirilen belirli davranışlar anlamında fıkıh terimi
(bk. HAC; UMRE).

MENÂT

(المنات)

Hükmün kendisine bağlandığı vasıf, illet anlamında usûl-i fıkıh terimi.

Sözlükte “iki şey arasında ilgi ve bağ kurmak, bağlamak” anlamındaki *niyâta* yahut *inâta* masdarından bir mekân ismi olan *menât* “ilgi ve bağ kurulan, dayanılacak yer” demektir. Meselâ, “Akıl mükelleyetin *menâtıdır*” ifadesinde kelime bu anlamdadır. Fıkıh usulü terimi olarak *menât* mutlak kullanıldığında “illet” mânasına gelir ve “hükmün *menâtı*” denildiğinde hükmün kendisine nisbet edildiği, dayandırıldığı, hükme alâmet olarak konulan şey, kısaca hükmün illeti kastedilir. İllete *menât* denmesi lügavî mecazdır; çünkü hüküm illete bağlanınca bir başkasına bağlanmış somut şey gibi düşünülmüş, soyut olanın (ma'kul) somut olana (mahsûs) benzetilmesi yoluyla bir mecaz yapılmıştır. İlet ise usulcüler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmakla beraber bunların “hükmü gösteren veya gerekli kılan yahut hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mâna, gerekçe” şeklinde özetlenmesi mümkündür (Cesâs, IV, 9; Gazzâlî, *el-Mustaşfâ*, II, 230). “Bir şeyin diğer bir şeye illet olmasının *menâtı*” ifadesinde geçtiği üzere (İbn Emîru Hâc, III, 238) *menât* “illetin dayanağı” anlamında da kullanılmaktadır.

Fıkıh usulünde hükümlerin amaçlarını kavramayı ve bunların gerekçelerini belirlemeyi hedefleyen ta'lîl işlemi ve bunun sonucunda tesbit edilen illet, gerek nasların yorumlanması gerekse yorum sınırlarını aşan diğer icthad metotlarında önemli bir yere sahip olmakla beraber bu meseleyle ilgili tartışmalara daha çok kıyas bahislerinde yer verilmiştir. Usulcüler, nas ve icmâ ile gösterilmiş yahut icthad yoluyla belirlenmiş illetin belli bir olaya uygulanması, hükmün ilgili nasta yer alan diğer vasıflarından ayıklanması ve illetin icthad yoluyla belirlenmesi mânalarına gelmek üzere tahkîkî'l-menât, tenkîhî'l-menât ve tahrîcî'l-menât adı